

elkezdeni. A struktúra-központú elméletek értelmében valójában bárhol elkezdhetjük a változtatást, mivel bizonyos mértékig minden rendszert megváltoztat az, hogy egyes részei változtatást szenvednek el." Ez a gondolat támasztja alá talán legvilágosabban Csepeli György kritikáját: „Korhoz, társadalomhoz kötött mű tehát, melynek érvényességét nem szabad és nem is lehet a természettudományos munkák társadalmi körülményektől függetlenül mindenütt adott érvényességéhez hasonlítani." Megfelelően kell azonban értékelnünk Allportnak azt a becsületes emberi magatartását, mely a „bizonyos mértékben" bekövetkező változás reményében is cselekvésre buzdítja önmagát és társait is.

Saját tapasztalataink világosan bizonyítják, hogy a társadalmi struktúrában bekövetkező alapvető változások nem szüntetik meg automatikusan az egyes emberek és csoportok előítéletességét. A törvények, hivatalos irányelvek gátat vethetnek a cselekedetekben megnyilvánuló előítéletességnek, de a személyiségbe mélyen beépült beállítódások megváltoztatása nagyon lassú, kitartó nevelőmunka eredményeként jöhet csak létre. Ehhez a feladathoz újult alapvető ismereteket és vezérfontalat G. W. Allport könyve.

KOTSCHY BEÁTA

BERNÁTH JÓZSEF: ISKOLA ÉS ÖNMUVELÉS

Budapest, 1977. Tankönyvkiadó. 138 oldal

A könyv mindazokhoz kíván szólni, akik az intézményes oktatással kapcsolatban állnak, a különböző intézményekben dolgozó pedagógusokhoz, az oktatásügy irányítóihoz, mindazokhoz, akik tartalmi és gazdasági szervezéssel tervezéssel foglalkoznak.

Az első részben a külföldi és a hazai szakirodalom áttekintése, valamint saját tapasztalatai alapján a permanens művelődés szükségességét, a megvalósítási lehetőségeket elemzi a szerző, sokoldalú megalapozását nyújtva témája – az iskola és az önművelődés kapcsolata – kifejtésének. Ez a rész azért jelentős, mert az iskola *önművelődésre felkészítő funkcióját* úgy tárgyalja, hogy megismerteti az olvasót a társadalomban zajló változások, elsősorban a tudományos-technikai forradalomnak az emberre, a nevelésre gyakorolt hatásával, foglalkozik a művelődés és a politikai célok közötti kapcsolattal.

A könyv további részében az *önművelődés iskolai megalapozásáról* fejt ki véleményét a szerző. Bevezetésül néhány fontos külföldi megoldási kísérletet ismertet. P. W. Jessup, P. Lengrand, R. M. Dave, E. Lebegyeva, A. I. Markusevics munkáiból számos lényeges, az iskola hatékony működését befolyásoló tényezőt ismerhetünk meg. A szerző utal a magyar kutatók tanulmányaira is. A körképből kirajzolódó alapgondolat: *az iskola akkor nevel önképzésre, ha tanulói tudnak és akarnak tanulni.*

Szociológiai és pedagógiai indítatású kísérletek, felmérések és a jelenségek tipikus vonásait hordozó tapasztalatok alapján kerül elemzés alá az iskolákban folyó munka, most már nem a célok, feladatok, hanem a tényleges helyzet alapján. A hatvanas évek elejétől 1974-ig megjelent legfontosabb művekkel találkozik az olvasó, melyek a tanulók érdeklődését, tanulási szokásaikat, valamint a feltárt hiányosságok kiküszöbölésére irányuló törekvéseket mutatják be.

A szerző az iskolai gyakorlat legproblematisabb vonásait igen differenciáltan elemzi. A tanulók *motivációja* hosszabb fejtegetés tárgya, itt csupán egyetlen gondolatot emelünk ki: az elvárt cselekvés jutalmazása nem feltétlenül segíti elő a belső motiváltság fejlődését.

Fontos megállapítása, hogy a tanulók az oktatási folyamat során – automatikusan – nem tanulnak meg tanulni. Ezt a képességet a pedagógusoknak, együttműködve az egyéb közművelődési intézményekkel, célszerűen, tervszerűen fejleszteni kell. A felfedezett oktatás sem csodaszer, a problémamegoldást és a közlést megfelelő arányban kell alkalmazni. A szakkönyveknek, kézikönyveknek és más művelődési eszközöknek a mainál nagyobb teret kell biztosítani.

Két fejezetet („Feladatok az önművelőkészség és -képesség iskolai megalapozásában”, „Az önművelés kifejlesztésének néhány fő feltétele”) szinte közvetlenül is felhasználhatnak a gyakorló pedagógusok, bár szerkezetük nem éppen ezt a funkciót támogatja. A vizsgálati eredmények közlése és rövid elemzésük lehetővé teszi, hogy a pedagógusok megállapítsák: hol tartanak tanítványaik a különböző

szintű követelmények teljesítésében. A vizsgálatok részletes leírásával kedvet ébreszt azok megismétlésére.

A szerző az elért eredmények számbavételén túl, elsősorban a nehézségeket tárja fel és felsorolja a legfontosabb tennivalókat a családi nevelés, az iskolai oktató-nevelő munka, a pedagógusképzés és továbbképzés területén. *Egy-egy pedagógus jószándékú kezdeményezése nem elegendő a megismert problémák megszüntetésére.* A szerző által szervezett kísérlet eredményei (sikerei és sikertelenségei) igazolják ezt az elméleti megfontolások során kialakított véleményt.

A kísérlet az 1972/73-as tanévben egy gimnázium I. és III. osztályában folyt. Célja annak a feltételezésnek az igazolása volt, hogy az oktatás módszereinek tervszerű alakításával az önművelés iskolai megalapozása terén egy év alatt jelentős fejlődést lehet elérni. A kiválasztott osztályok sokoldalú elemzés alapján átlagosnak tekinthetők. A kísérlet négy tantárgyra terjedt ki, ezek a magyar irodalom, történelem, földrajz, biológia.

A független változóban, az oktatási módszerben jelentkező speciális vonások nehezen körülhatárolhatók. A pedagógusok célravezetőbb motiválást alkalmaztak, az új ismeretek feldolgozásának változatos formái (frontális, egyéni, csoportos munka) és módszerei (a megbeszélésen túl a tanárok és a tanulók előadásai, viták, kézikönyvek használata, a közművelődési intézmények nyújtotta sokoldalú lehetőségek felhasználása) valósultak meg. Alkalmazásuknak kísérleti jellegét a folyamatos, összehangolt, céltudatos munka biztosította. Ennek eredménye lett, hogy a tanulók vállalták a korszerű ismeretszerzéssel járó többletmunkát, tágult érdeklődési körük, de *nem vált belső igényükké az értékes művelődési lehetőségek kihasználása.*

E konkrét kísérlet során is előfordultak mindazok a hátráltató tényezők, amelyek általában az iskolai oktatásban-nevelésben jelentkezni szoktak, de a kísérlet vártnál kisebb eredményében az is közrejátszhatott, hogy a szerző a munka megszervezésekor nem eléggé támaszkodott az iskolai oktatás körében szerzett tapasztalataira.

Az elemzett statisztikai adatok ellenére a szerző a pedagógus munkáját akadályozó kivételes tények tekinti *az iskolai követelményekhez alacsony szinten alkalmazkodó tanulók jelenlétét az osztályban.* A példaként ismertetett diák, M. F iskolai eredménye rosszabb az átlagosnál, harmadik osztályban félévkor három tárgyból megbukott, unatkozik, az órákon, gyenge az akarata, keveset tanul. Ugyanakkor szabadidő-eltöltése színvonalasabb társaiénál, szeret utazni, olvasni, jól válogat a TV, rádió műsorából, továbbtanulást tervez és szeretne valami nagy dolgot alkotni. Úgy véljük, hogy a megoldás útja ebben az esetben nem az, hogy olyan közvéleményt próbálunk kialakítani az osztályokban, amelyben pozitívabb tulajdonságú tanulók ellensúlyozzák az M. F típusúak hatását. Tény ugyanis, hogy a középiskolások többsége az elvárhatónál kevésbé érdeklődő. Az oktatási folyamat módszereinek megtervezésekor erre tekintettel kell lenni. Érthető, de nem elfogadható a pedagógusok elkeseredése, amit az egyik kísérletező így fogalmazott meg: „A munka nehezen megy. A tanulóknban egy szikra lelkesedés sem látszik.”

A szerző megállapítja, hogy tárgyi és személyi okok egyaránt nehezítik az iskola oktató-nevelő munkájában – az önművelés képességének kialakítása terén – az ugrásszerű, látványos fejlődést. Vannak előremutató kezdeményezések és rendeletek, így például új gimnáziumok már csak könyvtári olvasóval, laboratóriummal, tornateremmel épülnek; kialakulóban vannak a pedagógus pályaalkalmassági vizsgálatok módszerei; jelentős intézkedések születtek az MSZMP 1972-es közoktatási határozata nyomán; új rendtartások, tantervek készülnek; kísérletek folynak már ma is, és jelentős újabbakat terveznek stb.

A kísérleti iskolákban annak érdekében, hogy a pedagógusok munkája eredményesebb legyen, a megterhelés növelésének elkerülésével, *fontos szerep hárul majd a nem pedagógus dolgozókra, elkerülhetetlen ugyanis szociológusok, pszichológusok, könyvtárosok és technikusok iskolai alkalmazása.* A művelődési anyag tartalmát és a tanulókat értékelő rendszert egyaránt tovább kell fejleszteni, hogy a négy vagy nyolc éves kísérleti ciklusban az új módszerek, a pedagógusok korszerű szemléletmódját alakító tényezők meghozzák a kívánt eredményt.

A szerző summázó véleménye: az iskolai oktatás és nevelés egész folyamatában *jelentős változtatásokra van szükség, hogy az iskola megalapozhassa a permanens önművelést.* Bernáth József könyve segíti a pedagógus-olvasót a kikerülhetetlen újító törekvések tudatosításában s hozzájárul ezek elfogadtatásához.

V. MUNKÁCSY KATALIN